

VALLÁS ÉS ÚJ MŰVÉSZET.

A modern művész tere: a lélek és ennek a léleknek bensősége fordult napjainkban a közép-kor Istenközelségben élő lélekemberének finom rezgéseire, amikor is a megújuló kereszténység termékenyítette meg az alakító zsenialitást.

Gerevich Tibor.

Assisiben jártam megcsodálni Giotto és tanítványai művészetét. Bevallom, nem szent áhitat vitt, nem a nagy szent varázsejeje, tisztán művészi hitem vezérelt.

Kedves, bájos fekvésű városka s a templom külső architektúrája is bámulatra méltó. Sötét altemplomba jutottam, hol egy szerzetes járt fel s alá imádkozva. Világias szemlélődésemmel úgy éreztem, zavarom a szent hely fenségét, de a képek lekötötték figyelmeimet, s megfogott fonséges színpompájuk. Azt mondják, az impreszionisták találták fel az erős, világos színeket, a színekompóziót. Ha elgondolom, ezeket a festményeket a nagyközönség és a klérus most modernségük miatt elítélné s nem engedné be templomába. Nem, ezerszer nem. Csodálkozom, hogy tudnak annyi, de annyi esztendővel ezelőtt festett képeikkel oly közel férközni hozzánk és még a mai modern életünkben is tisztán érthető, pazar színben hozzánk szólani, holott mai, hozzánk egész közelálló művészek nem képesek erre . . . Igen, mert őszinték emberi és vallásos érzelmeikben; a maiak csak a szemet akarják gyönyörködtetni, de a lélekhez nem szólnak, témáikban kerülnek a szenvedésben is szépet, fonségeset, nem merik az igazságot kimondani, holott nekünk, gyarló embereknek szenvedéseinkre csak egy még nagyobb szenvedés látása lehet ír. Ez a szent kereszt fonsége, gyógyító ereje, hogy hozzája mért mérhetetlenül kisebb fájdalomunkat nyugodtan viseljük . . . Ez a templom ezért a csodák csodája. Szép és tökéletes.

E gondolatok közben világosodott meg bennem, hogy im itt a felelet arra a kérdésre, lehet-e egyházművészet, szüksége van-e a vallásnak művészetre egyáltalán és fordítva, a művészeknek a vallásra, Istenre. Ott határozottan, világosan éreztem, hogy a művészet a legfonségesebb út az Istenhez, maga Isten beszél velünk az általa teremtett ember isteni tehetségével . . .

Éppen ezért a vallásos-spirituális művészlélekre ma is nagy föladat vár. A régi, nagy, örök keresztény igazságok ma új megélelési formát kívánnak. A mult szentjei, legendái távolodnak, elfakulnak, ma már sokszor csak mint szimbólumok maradtak meg a multtól megállapított karakterisztikus alakjukban. A mai élet forgatagában nevelkedő és hánykódó művész ezen mit sem tud változtatni, de annál nagyobb lehetősége és kiaknázhatatlan kincses bányája lehet művészi fantáziájának, érzésvilágának, ha a mult nagy szentjeit, Krisztus alakját, nagyvonalú szeretet-tanával, szenvedéseivel és példáival a mai reális élet forgatagában úgy igyekszik feltüntetni, hogy a mai kor emberéhez, lelkéhez egészen közel essék.

Lehet-e vallásos új művészet?

Nyilvánvaló ezekből, hogy a kérdés, vajjon: lehet-e vallásos új művészet, szinte alig jogosult, annyira biztos, hogy igenis lehet, a kérdés inkább az: hogyan áll a mai művészet jelenlegi alakulásaiban, van-e szüksége a vallásnak művészetre és ha van, mennyiben megfelelő az a mai formájában?

Ezek is csak ma kérdések, mert a múltban a vallás és művészet szinte egy volt, de ma már csak az úgynevezett világi művészet él s ha van is templomokban egynémely szobor, festmény, alig nevezhető művészinak és egy a semmivel.

Az *impresszionizmus* kivitte a művészeket a szabadba és célját az önmagáért való életben állapította meg. A vallás pedig szószólójának tekintette a művészetet és mivel ez megszűnt szószóló lenni, kivonultatta a templomokból. A művészet azóta nagy vargabetűt csinált. Sokat próbált, s próbálkozásai, új technikai és stílusbeli változásai nagyban gyarapították tapasztalatait, de célját vagy megnyugvását nem lelte. Egyedül az *expresszionizmus* akar méltó programot adni azáltal, hogy az emberi érzelmek és szemléletek kifejezését teszi meg céljául.

Ma a művészet, legalább a mi meghatározásunk szerint, nem lehet más, mint az emberi szemlélet és érzésvilág (formában, színben, rajzban, hangban való) kikristályosodása. Ma már legkevésbé akar a művészet csupán természetutánozó lenni. Sőt ma már a legtöbb művész belső élményeinek külső kifejezéshez más-más, egészen eltérő stilizált formát is keres.

Hogy a vallásnak szüksége van a művészetre, az bizonyos. A művészet az emberben isteni megnyilvánulás. Az emberi gondolkodás és érzés egyik legszebb megnyilvánulása. A vallás Isten tisztelete, minden emberi tudással és tehetséggel, abból pedig nem hiányozhatik a művészet, mely ennek a tiszteletnek egységet és fenséges szépségű keretet ad.

Ha lehet igaz vallásos művészet, a mai az lehet, éppen érzésvilágának kifejezésénél fogva, de csak akkor, ha igaz vallásos világnézetből, Istenhívésből fakad. Azon aztán ne csodálkozzunk, hogy nem a múlt nyelvén, hanem egészen új, a mai korból fakadt, kissé tán durva vagy esetlen, de igaz nyelven szól hozzánk. Ehhez joga van, ezt a művészet mindenkor megtette. De vajjon joga van-e a vallásnak a modern művészethez is?

Minden kor alakított magának és eszméinek kifejező stílust, csak a mának ne volna ehhez joga? Én minden stílus a maga idejében új, s merőben technikai és gyakorlati okokból teremtődött.

Azt mondják, ami új, éppen ujdonsága miatt nem illik az egyháznak, a hagyományos régi formák őrzőjének, mint az állandóság szimbólumának miliójébe és nem mehet változó divatok, a művészek szeszélyei után. De minden kor a maga anyaga és tudása szerint épített templomot és nem rozoga nádfedelűt, mikor már annál jobbat, márvánnyal, arannyal ékeset tudott emelni. Az Egyház minden korok vívmányát, új művészetét magáéval vette, csak a mait nem tenné?

Átveheti-e az egyház a világi művészetet?

Az Egyház sohasem irtózott se a pogány, se más vallások művészetétől, sőt magába fogadta a formáikat, keresztény tartalommal töltötte meg, szolgálatába állította, egyszerűen kereszténnyé formálta őket.

De lehet-e modern a templomi művészet? Vajjon nem az illető ország nyelvén hirdette-e az egyház mindig az evangéliumot, melyben segítségül vette a művészeteket? Miért ne volna hát szabad a művészetnek is a mai nyelven szólania, hirdetnie azt az igazságot, melyet ha talán a régi *Halotti Beszéd*, vagy P á z m á n y nyelvén mondanának ma, csak pusztában kiáltóknak szava lenne, mit senki meg nem értene. A ma emberének a ma életéből, igazságából, szenvedéseiből, megpróbáltatásaiból vett példák kellene. Ugy is külső megjelenési forma ez csupán, mert az, amit az egyház hirdet: a szeretet vallása, lényegében mindig egy és örök; a gyarlóságoknak az Istenbe vetett hittel való megtisztulása révén egy jobb, szebb, emberibb élet megteremtésére irányul.

*

Korunk előtérbe toluló kérdése a művészet különböző irányainak céltalansága. Ebbe a művészet önmagáért való léte folytán jutott, az élet értelme és célja valláson-kívüli megoldásának lehetetlensége miatt. Aztán ma kevesen tudják is mesterségüket. A múlt is mutat sok példát művészietlen és kifejezéstelen dolgokra, de azért azok mégis mind bámulatosan becsületes munkák, a mesterségből folyók. Akkor mindenki értette mesterségét s egykettő művész is lett közülök; a legnagyobb sem szégyelte mesterségét, nem restelte idejét néha holmi apró fadiszítésekre pazarolni, azokból mindmegannyi művészi problémát csinált magának. — Ma művész mindenki, a mester kevés, a művészet független, — mert nincs célja. Azelőtt a rajz, a festmény, a szobor mindig előre meghatározott céllal és helyre készült, dekoráció, illusztráció volt. Még M i c h e l a n g e l o sem önmagáért alkotta halhatatlan alakjait, szobrait, akár a Medici-kápolnában, akár a sixtusi káponla mennyezetén.

A mi templomaink újabban dísztelenek, szobortalanok, festőink pedig nyomorognak. Művészeink előbb lettek művészek, mielőtt még a maguk mesterségében mesterekké váltak volna. A tehetségesebbek nem tudják utolérni magukat művészi, nagy elgondolásaikban, mert nincs meg a kellő technikai képzettségük.

Azt mondják nincs idő, fut, rohan most az élet. — Igen, de mennyi ember másol képeket a nagy képtárakban! . . . Ha elgondolom, mennyivel kevesebb idő alatt lehetne újat, eredetit, sokkal kevesebb veritékkel, vesződéssel alkotni . . . Mennyi vergődés azt festeni, amit már valaki festett, vagy annál különben, másképpen; és nem látják, hogy a nagy mesterek azt festették, amit tudtak, szerették, amiben különös kedvöket lelték, néha egyetlen képbe sűrítve a nagy mindenséget, hegyet, mezőt, folyót, virágot, állatot, napot, mindent.

*

Aztán egyik korszak sem igyekezett annyira korhű lenni, mint a mai, s talán azáltal lett korszerűtlen a művészete, mert magát nem

akarja adni, nincs annyi merészsége, hogy őszinte legyen. Vagy csak a nagyoknak adatott, hogy koruknak útjelzői legyenek? Talán egy reneszánszkori nagymester sem volt annyi tanulmányúton, mint ma a legkisebb. Talán ez is baj. Elég a sok halhatatlant látni, hogy elvezítse az ember igazi hitét. Mi egyszerre akarunk felépíteni oly templomot, amelyet azelőtt századok tettek. Ebből lesz a Babel tornya.

Nem szabad kívánnunk a sohasem látottat, meg nem éltet. A művész őszintén csak az általa intenzíven átélt érzéseit közvetítheti, azokat is csak annyira, amennyire gyarló anyaga és kifejezésbeli tehetsége engedi. Senki a más nyelvén tökéletesebb nem lehet, mint a magáén. És ha a ma művészetének nyelve talán még akadozó és durva, el kell ítélnünk érte? Vajjon Szent Ferenc durva csuklyája, egyszerű külső megjelenése levon az ő szeretetének értékéből? A technika szabadon vonult be a templomokba az ő vívmányaival (villany, gőzfűtés, stb.): csak a művészet nem teheti azt?

A művész munkája, ízlése sem kerül több áldozatba, mert éppen ízlése, ötletessége, anyagismerete sokszor a semmiből tud meglepő dolgokat elővarázsolni. Ha azok a gipsz-szobrok, festmények, melyek ma bármely profán üzletből sűrűn kerülnek drága áron a templomokba, s melyeket pogány, kufár, vallásos érzéstől át nem hatott emberek gyártanak, jók a templomokba, úgy mennyivel inkább valók oda keresztényi ízléstől áthatott művész-alkotások, azzal a különbséggel, hogy azért az ellenszolgáltatásért művészünk a legnagyobb igyekezettel, még legjobb tehetségét is reá pazarolná.

*

Nagy baj az is, hogy a régi képek, szobrok, épületek tisztelete ma túlságosan az égig nőtt. Minden, mi régi: tökéletes és szép. Ez a nézet sokszor csak tudatlanságot, hozzá nem értést leplez, mert a régi mesterek között is sok a rossz, sőt egy mesternek a munkái sem mindig egyértékűek. Tízianak halhatatlan mesterművei mellett vannak rosszul sikerült alkotásai is.

Ma általános felfogás a művészetben és a műemlékek bírálatában a stilszerűség, vagy stiltisztaság. Sajnos, a múltban sok műemlékünk lett áldozata ennek a felfogásnak (pécsi, veszprémi, stb. székesegyház). Általában csak stilszerű épületeknek van joguk fennmaradni: ez ma az általános felfogás.

Ha elgondolom, hogy mi lenne a toledói székesegyházból, ha stilszerűre restaurálnák (nálunk így tettek a múltban és így tesznek még ma is), vagyis mindent kidobnának belőle, ami nem gót, vagy éppen nem román! Le lehetne egészen bontani, hogy kő kövön nem maradna, elpusztulhatna mindaz, amit századok óriási munkával, és hihetetlen művészettel, kitartással építettek. — Pedig merje valaki állítani, hogy a toledói katedrális nem a csodák csodája, így ahogy van, annak ellenére, hogy gót, renaissance, barokk váltakoznak benne stílus szerint. Talán éppen a stílusellentéteteknek tulajdonítható az a csodás hatás, melyet az emberre gyakorol ez az Istenháza, melyhez annyi kor művésze a legjobbját igyekezett adni és pedig nem avval, hogy előbb lerombolta a múltat, hanem azt tiszteletben tartván, hozzátette, építette, emelte a magáét.

Ezzel szemben nálunk a múltban nem túrték a templomokban

a — szerintük — stílus-zavaró más művészetet. Ezek a kincsek aztán, mint hasznavehetetlen lomok kerültek a restaurálók, például nálunk a Stornók birtokába.

Sajnos, nem mondhatjuk, hogy ez csak a multban volt így, történnek még ma is hasonlók. Például Tóth Kálmán költőnk városában a nagy poéta kedves magyar kuriáját, szülőházát alakították át stílusosra (szóval lerombolták), avval a megokolással, hogy még nem nyilvánították műemlékké.

Mondhatná valaki, hogy az egyház csak kiforrott művészetet vehet át, amint a mult erre elég példát mutat. Ez sem áll. Grecónak, ki a maga idejében modern volt, kit ma is szélsőségesen újnak tartanak, vajjon nem templomok őrzik-e most is műveit? Minden szélsőségessége mellett letagadhatatlan mély vallásos érzése, sőt különleges művészete is innen magyarázható. (Nem pedig azért, mert a látása hibás volt, mint újabban bizonyítják.) Akár apostolképei a katedrálisban, vagy keresztrevitele, vagy Orgaz gróf temetése a S. Toméban egyaránt felemelő, tiszta, mélységesen vallásos érzéseket fakasztanak bennünk. Pedig formái, kifejezése, egyszóval művészete akkor is új volt és a világiak számára érthetetlen ma is, éppen *expresszív* jellegénél fogva, mert a művészeti ízlés ma az *impresszionisták* nézetét vallja, vagy még azt sem... Nekik az a fontos, felismerhető-e a képen az ábrázolt tárgy és ugyanolyan-e, mint a természetben. Az számukra érthetetlen, hogy a művésznek lehessen ezenkívül áhitata, érzése, mondani valója. Greco pedig mindig szükségesnek érezte azt, hogy amit érez, hisz, azt ki is tudja mondani. Ő hitt egy különös, földöntúli világban és látott szépséget, mely nem külsőségekben mutatkozik meg, ezért érthetetlen ő azok számára, kik műveinek csak külső megjelenési formáit látják. Ő az *expresszionisták* őse és mintaképe. Szenvedélyes hívő, nem mint a csendes áhítatú, halk szépségekben gyönyörködő Fra Angelico.

Ma is csak az *expresszionizmus* az, mely vallásos művészetté válhat, éppen világnézeténél fogva. Emberi érzéseket, gondolatokat, világszemléletet akar közvetíteni és ha ez az érzés vallásos és a szemlélet Isten-hívésével párosult, vagy azzá tesszük, ha templomainkba fogadjuk a művészetet s az ő műveiket, akkor az egyház a legmegfelelőbb segítő társat nyer tanításában és ilyen vallásos, belső érzésből fakadt művészettel, azaz — ami evvel egy — az egyházművészettel.

*

Szerencsére ezekkel a kérdésekkel az utóbbi időben egyházi részről is foglalkoznak már, de természetesen a megoldáshoz a művészet közeledése is kell. Így például Fieber Henrik fáradhatatlan, páratlan éleslátású harcosa volt az új vallásos művészetnek. (Sajnos korán elhalt.) Ő fedezte fel nálunk Nagy Sándort, Körösfői Krieszch Aladárt, bár vallásos célra legkevésbé volt alkalmas az impresszionizmus és az azt követő kor. Külföldön a beuroni apátság bencés művészei fáradoznak az új művészet megteremtésén. Ma nálunk Somogyi Antal ír Fieber szellemében az egyház részéről

és talán annak örökébe is léphet. Ő is az *expresszionizmus*ban látja a jövő vallásos művészetének lehetőségét. Írásában: a *Vallás és modern művészet*-ben igen sok megszívlelendő dolgot mond. Az egyház, papság keresse fel a művészeket megbízásával, legyen az bár a legkisebb dolog, a rajongó, az expresszív, az igazi művész örül, ha munkájának Isten házában teret kap s szívesen dolgozik rajongó lelkesedéssel.

Nagy öröm a művészeknek, hogy az egyház újabban foglalkozik a mai művészet befogadásával és ha kitart e dícséretes befogása mellett, úgy el kell jönnie a kornak, hol a két eszmény: a szépséget és igazságot kereső és ezeket hirdető vallás és művészet újból találkoznak, hogy egyetemesen, egyesült erővel, a mult fényes tanulsága szerint hirdessék az élet tiszta, emberi, vallásos befogását.

(Budapest.)

Miskolczy Ferenc.